

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540

www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 168 פברואר 2021 שבט-אדר תשפ"א

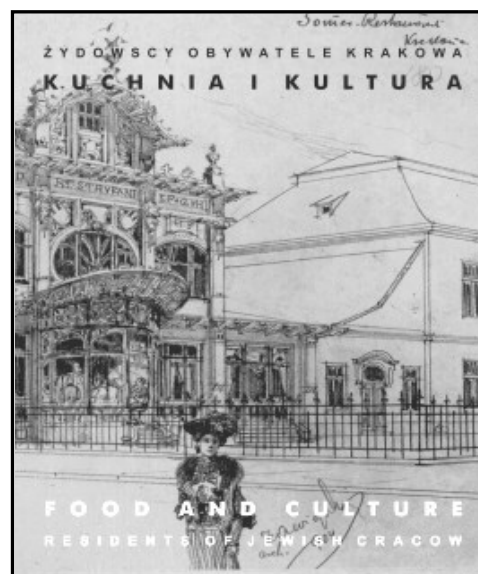
בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

"יהודים תושבי קרקוב"

לאחרונה ראו אור בהוצאה הקרקובאית EMG שני ספרים על יהודי קרקוב בסידרה "Żydowskie Obywatelstwo Krakowa".

הספר "Sztuka i kultura" (=אמנות ותרבות) מציג את דיוקנם של יהודים פולנים שחיו ועבדו בקרקוב והיו פעילים בתחומי האמנות והתרבות. הספר הנוסף בסדרה הוא "Kuchnia i kultura" (=מטבח ותרבות) המתעד מסעדות ובתי קפה שנוהלו על ידי יהודים, ביוגרפיות של אותם אנשים, ההיסטוריה של המקומות שכבר אינם קיימים ואפילו מספר מתכונים שחוברו לאו דווקא במטבח היהודי המסורתי.

אמניות יהודיות באגודת היהודית הקרקובאית

ד"ר נטשה סטירנה חוקרת את אגודת האמנים, הציירים והפסלים היהודים בקרקוב בשנים 1931-1939, ופרסמה ספר בנושא, מבקשת לאתר מידע על שתי אמניות שהיו חברות באגודה, ולגביהן יש מעט מאוד מידע.

ארנסטינה זולמן Ernestyna Zollman, בת אברהם זולמן יליד אושווינצ'ים ואווה לבית זילברשפיץ, נולדה בשנת 1900 או בשנת 1906, והיו לה לפחות 7 אחים ואחיות. המשפחה התגוררה ברחוב לוביץ' 22, ובבגרותה התגוררה ארנסטינה בשדרות גרוטגר. ארנסטינה הייתה פעילה באגודה בשנות השלושים של המאה העשרים.

הציירת ר. מצנר-אבלס R. Matzner-Abeles, (שמה הפרטי לא ידוע), שבשנת 1935 ובשנת 1939 הציגה את יצירותיה בתערוכה של אגודת האמנים היהודיים בקרקוב.

מי שיכול להוסיף פרטים מתבקש לכתוב לד"ר נטשה סטירנה nataszastyrna@poczta.fm

נא לשלם דמי חבר לשנת 2021 בסך 150 ש"ח.

אפשר לבצע העברה בנקאית לחשבון הארגון בבנק איגוד

סניף הסדנאות (079) חשבון מס' 2167/89

או לשלוח המחאה לרחוב הנוריות 31 הרצליה, 4672630

הדוד ברנארד מ'קרקוב

אורנה מרקוס בן-צבי, נצר למשפחה קרקובאית, פרסמה בפייסבוק את הפוסט הבא:

"נולדתי וגדלתי בשכונת מעוז אביב, בפאתיה הצפוניים של העיר תל אביב, 'מעבר לירקון'. הייתה זו שכונה של אנשי קבע וכוחות הביטחון וממזרח לשכונת הדר יוסף, אשר אכלסה בעיקר עולים חדשים, חלקם ניצולי שואה.

בשכונת הדר יוסף התגוררו הדוד ברנארד הלפרין, קרוב משפחתה הרחוק של אמי ורעייתו היפה שרה. שניהם היו ניצולי שואה בגיל מתקדם, חשוכי ילדים, ובבעלותם הייתה חנות צמר שניצבה בחזית של דירה קטנה, שבצמוד לה הייתה חצר לא גדולה.

שכונת מעוז אביב הייתה כבועה ייחודית בתוך סביבה אורבנית בועטת ומתפתחת. הייתה זו 'שמורת טבע' אנושית אשר ניסתה, בכל מאוזה, לשמור על צביונה הייחודי במציאות משתנה, פיזית וערכית. מסביבה היו כבישים ומכוניות וירידים, פארק שעשועים, פארק עירוני ובתי כנסת, אך הכביש הטבעי שהקיף אותה, חצץ, פיזית וסמלית, בינה לבין העולם שהתנהל סביבה.

בכביש הטבעי הזה צעד מדי בוקר הדוד ברנארד, שהיה מלווה

בכלבו טימי. נתקלתי בו מפעם לפעם, כשיצאתי בבוקר במרוצה בדרכי לבית הספר, נושאת ברישול את הילקוט הכבד על גבי ואוחזת בידי כריך שהוכן בחופזה. הדוד ברנארד צעד בצעדים מהירים, בארשת פנים רצינית, מרוכז כל כולו במחשבותיו ומנותק כליל מהנעשה סביבו. דומה שכלבו התאים את עצמו לבעליו וצעד לצדו מבלי לסטות ימינה או שמאלה ומבלי להתפתות לכלבים אחרים ולגירויים אחרים שארבו לו בצדי הדרך. הוא לא שעה, למשל, אל כלבתה של השכנה, שטרחה תמיד להפגין את נוכחותה בנביחות צורמניות, והתעלם כליל מהחתולה המנומרת שנברה תדיר בפחי האשפה, תוך שהיא מיללת לעברו בעצבנות.

ברנארד, במילותיה של אימא, היה 'משם'... הוא היה אדם כבן 60 לערך, גובהו ממוצע וגופו אתלטי. בעברו, היה ספורטאי מצטיין ופעיל באגודות הספורט של עירו, קרקוב. את כל משפחתו, אשתו וארבעת ילדיו, שכל בשואה. הוא תמיד חזר ואמר, בכל הזדמנות ובגאווה לא מוסתרת אשר לא התעמעמה למרות החורבן והשואה הפרטית שלו: 'אני מקרקוב', ללמדך שהגיע ממקום מיוחס, שלא כמו יהודי וורשה או היהודים הכפריים...

אך מעולם לא ראיתי חיוך על פניו... הדוד ברנארד היה נשוי לשרה,

אישה יפה ואצילית, אף היא ניצולת שואה, אשר הייתה צעירה ממנו בשנים רבות. בני הזוג היו חשוכי ילדים. כאשר נפגשו ונישאו, לאחר החורבן הגדול, כבר היו בגיל מתקדם ולא הביאו ילדים לעולם. הכלב טימי, היה הצלע השלישית במשפחתם והיה להם כבן...

מדירתם הקטנה והדחוסה בהדר יוסף, הסמוכה למעוז אביב נדף ניחוח אירופאי של ספרים ותרבות ופסנתר, ואני נמשכתי לדירה הקטנה ולאי הסדר הקסום ששרר בה. בחזית הדירה הייתה ממוקמת חנות הצמר עליה הייתה פרנסתם של בני הזוג. בחצר הבית הקטנה ישבו מדי יום נשות הסביבה ולמדו מפי דודתי את תורת הסריגה, ואגב כך שוחחו וצחקו, בכו והתעודדו זו ממילותיה של זו. בלקסיקון הפמיניסטי - הייתה זו 'קבוצת העצמה מגדרית' במסווה של מועדון סריגה, ועל ההנחיה ניצחה דודתי, עדינת הנפש והחכמה, שידעה תמיד לומר את המלים הנכונות, בטון הנכון ובאמפטיה, שהכילה את סיפורי החיים מכמירי הלב.

והמקום היה שוקק חיים, תמיד, ואני, הילדה, כאורחת לא מוזמנת, ישבתי בפינתי כזבוב על הקיר, לא הוצאתי הגה מפי ורק אוזניים קלטו את עובדות החיים מפייהן של היושבות. מכונסת בפינתי ובידיי מסרגה אחת והסוודר הכתום הנצחי והבלתי גמור שלי, הקשבתי להן בסקרנות בלתי נדלית. שם רכשתי את השכלתי הבלתי פורמלית על מהמורות החיים.

גם הנשים בעלות 'הידיים השמאליות' במלאכת יד היו מגיעות לקבל 'הדרכה'. כביכול, כדי ללמוד את מלאכת הסריגה, אך למעשה, כדי להיות חלק מ'קבוצת התמיכה' הנשית שהתרכזה סביב דודתי. על הכול דיברו שם, רק לא על מה שקרה 'שם'... על כך היה מין טאבו מוסכם ללא מלים....

פעמים רבות ניסיתי לדמיין לעצמי כיצד נראו בני המשפחה של ברנארד בקרקוב. האם הייתה אשתו גבוהה או רזה, שחרחרת או בלונדינית, רזה או שמנה, שמחה או עצובה. כל שידעתי היה שהיו לברנארד 4 ילדים.

(המשך בעמוד הבא)

כותרת התמונה "ארגון הצעירים ביאליק" ובתחתיתה נכתב 'קרוב ב' אלוה תרצה'.

הדוד ברנארד מקרקוב

דמיאניי ששניים מהם היו בני משפחה, מתבגרות. לבטח היו בלונדיניות עם עיניים כחולות, כי לדוד ברנארד היו עיניים כחולות, צלולות ועמוקות כמו ים, ועצב אינסופי ניבט מהן. והנערות האלמוניות הללו, שלא זכו להתבגר, לבטח אהבו לרקוד ולשחות, וקראו בעיתוני הנער והעריצו את כוכבי הקולנוע הפופולאריים ותלו את תמונותיהם על קירות חדרן.

את הבנים של ברנארד דמיאניי כילדים צעירים ושובבים, תלמידי בית הספר היסודי, שהיו סקרנים וצמאי ידע. ילדים שחדרם עמוס ספרים ומטוסים מורכבים מקרטון

ועל שולחן הכתיבה ניצב גלובוס אותו אהבו לסובב כדי לגלות מדינות ויבשות. אך אלו היו דמיונות וחזיונות שקדחתי במוחי, ואנחנו, כולנו, לא שאלנו את דודי ודודתי את השאלות הכואבות, שדוקרות ופוצעות כמו סכין חדה. ושתקנו. אף פעם גם לא העזנו לשאול את הדוד ברנארד את השאלה הכי חשובה, איך זה, שמכל משפחתו, דווקא הוא נשאר בחיים?

הכלב טימי הלך לעולמו בגיל הכלבי המופלג - 17. מותו סמל את הבאות. זמן קצר אחר כך חלתה דודתי האהובה ונפטרה. הדוד ברנארד עקר מדירתו הקטנה ועבר

להתגורר בבית אבות בגבעת השלושה, שם חי כמה שנים נוספות, בעצב ובמרה שחורה, עד למותו. כך הגיע הקץ העצוב על המשפחה הקטנה של זוג ניצולי השואה שנאחזו זה בזה ובחיים לאחר האסון הגדול...

בצוואתם, הורישו בני הזוג את דירתם הקטנה לעיריית תל אביב כדי שיקום במקום מועדון לקשישים, והמועדון אכן פועל זה עשרות שנים.

לאחרונה, דליתי כמה עדויות המעידות על פעילותו של הדוד ברנארד כספורטאי וכפעיל באגודת הספורט בקראקוב לפני המלחמה.

המקוואות בקז'ימייז'

לרשות חברי הקהילה היהודית בקז'ימייז' עמדו מספר מקוואות.

מקווא גדול (Mykwa Wielka): רח' שרוקה (Szeroka) 6. מוזכר לראשונה בתקנות הקהילה בשנת 1595, אשר נבנה ברובו מעץ. המבנה נהרס כמעט לחלוטין בשריפה הגדולה שפרצה ברובע ב-1556. ב-1557 התמוטטה רצפת המקום, ו-10 נשים טבעו במי המקווא.

בדרך כלל שררה במקווא צפיפות רבה, שכן הנשים לא היו רשאיות לרחוץ במי נהר הוויסלה כשהמלך היה נמצא בארמון הוואוול. הוראות קפדניות במיוחד הוצאו לניהול המקווא, וכך למשל נקבע כי הבלן היה אמור לחמם את מי הרחצה ואת האולם כל שבועיים וכן מדי יום ששי.

מאוחר יותר, על יסודות המקווא הקיים, נבנה מבנה מאבנים. 40 מדרגות הובילו אל מקום הרחצה, שכן מקורות המים שהגיעו למקווא היו נמוכים מאד.

במאה ה-19 שופץ המקום. בשנת 1806 נחכר המקום על ידי יענקל פלצ'ר, שכונה "דוקטור". דמי החכירה שהוא שילם לקהילה היו בסך 831 זלוטי. דמי שימוש במקווא עמדו אז על 3 גרוש. דמי השימוש שהיה על הכלה לשלם היו ביחס לנדוניה שלה, דהיינו זלוטי על כל 100 הזלוטי הראשונים בנדוניה, ועוד 15 גרושים על כל 100 זלוטי נוספים.

המקווא הגדול בשרוקה 6. בחזיתו נכתב 'בית מרחץ ציבורי אמריקאי'

החדשה (Plac Nowy), לא ידוע בדיוק היכן. סביר להניח שהוא שרת בעיקר את היהודים שהגיעו לקז'ימייז' מצ'כיה. המקום נהרס כליל.

מקווא של קבליסטים: המקווא שכן ברחוב שרוקה 22, ושרת את הקהילה הקבליסטית שהתקהלה סביב ר' נתן שפירא. כמקווא שימש המרתף שמתחת לאולם התפילה.

מקווא ליד בית הכנסת טמפל: רחוב מיודובה 26. המקווא נבנה אחרי מלחמת העולם השנייה, והיה בשימוש שנים ספורות בלבד.

מקווא ברחוב פאוליסקה 28: היה בשימוש בעיקר בשנות השלושים של המאה ה-20.

במלחמת העולם הראשונה נהרס המבנה בחלקו, והוא שוחזר בשנים 1921-1922. באותם ימים הקהילה היהודית הייתה נתונה בקשיים כלכליים שלא איפשרו את ביצוע העבודות ממקורות עצמיים של הקהילה.

לעזרת הקהילה נרתם ארגון הג'וינט האמריקאי, שתרם את הכסף הנדרש. מכיוון שהכסף הגיע מ'אמריקה' נכתב כך בחזית הבניין (תודה לעופר יודפת על עדכון זה).

היום פועל במקום בין מלון קטן ומסעדה מגישה אוכל בסגנון יהודי ובמקום גם גלריה ומספר חדרי מלון.

מקווא קטן (Mykwa Mala): מקווא של הקהילה שהיה בכיכר

הארכיבישוף אדם סטפן סאפייה היה טוב או רע ליהודים?

הקרדינל אדם סטפן סאפייה (1867-1951)

נאסרו על ידי הגסטאפו ונשלחו לאושוויץ. כחלוף שלושה ימים נמסרה הודעה למשפחות, שהנשלחים מתו ואת אפרם אפשר לקבל תמורת כסף".

יצחק איגנצי פינסטר

במקורות אחרים נמצא מידע שונה. למשל, בוויקפדיה https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Stefan_Sapieha נכתב כי לאחר הפוגרום בקיילצה, ביולי 1946, הביע סאפייה עמדות אנטישמיות, באומרו שהיהודים הביאו זאת על עצמם. ולדברי עד שנשמך על ספרו של פרופ' יאן גרוס, הרי סאפייה והכנסייה התלוננו שיש יותר מדי יהודים בממשלה.

בספר Antisemitism and Its Opponents in Modern Poland כותב פרופ' דריוש ליביונקה Dariusz Libionka שבסוף שנת 1940, כשהגרמנים תכננו לסגור את היהודים בגטו, החלה הכנסייה לדאוג ליהודים המומרים, שכן על פי האידאולוגיה הנאצית לא היה הבדל בינם לבין היהודים. הארכיבישוף סאפייה, בעזרת "מועצת הרווחה", פנה אל השלטונות הגרמניים בבקשה לפתור את כל מי שהתנצר לפני ספטמבר 1939 מענידת סרט זרוע, עבודות כפייה והכרח לעבור לגטו. מאמצים אלה לא צלחו והיו אלה המאמצים היחידים שנעשו על ידי הארכיבישוף סאפייה.

פרופ' יאן תומס גרוס, בספרו Golden Harvest: Events at the Periphery of the Holocaust היחידה שבה התערב הארכיבישוף סאפייה בנרצח היהודים ברחבי פולין הכבושה היה במכתב ששלח למושל הגנרלגוברנמן, הנס פרנק, ובו בקשה שלא להשתמש בפולנים שגוייסו לעבודות כפייה ל"צייד" יהודים.

אני מבקש להגיב למאמר שפורסם בגליון מס' 164 שכותרתו "הרב הקדוש מקרקא..." שלדעתי נכללת בו השמצה על אחד האנשים הגדולים ביותר של הכנסייה הקתולית בפולין במאה ה-20, הארכיבישוף של קרקוב- הקרדינל אדם סאפייה – Adam Sapieha – ההשמצות, שנשמכות על מכתבו של שמואל הלוי, החותרות תחת שמו הטוב של הארכיבישוף בפרט והכנסייה הקתולית בפולין בכלל היא חצופה ביותר.

כבר ב-1940, לבקשת הרבנים, התערב סאפייה אצל המושל פרנק מספר פעמים באשר להגנתם של היהודים וכדי למנוע את עקירתם מקרקוב. כך גם מוזכר על ידי רופא יהודי ידוע, מנהל בית החולים היהודי בגטו קרקוב אלכסנדר ביברשטיין בספר "השמדת יהודים בקרקוב" (קרקוב 1985, עמ' 223).

למרבה הצער, להתערבות ההיררכיה הקתולית הפולנית הייתה השפעה הפוכה - נקמה גרמנית על רבני קרקוב, שפנו לקרדינל לעזרה (הרב קורניצר, הרב רפפורט ומר פרידריך). כפי שכתב ביברשטיין, התערבותו של הארכיבישוף סאפייה לא רק שלא הייתה לה את ההשפעה הרצויה, היא למרבה הצער שלחה רבנים לאושוויץ ובוודאי שלא באשמתו!

בספר "פולין נלחמת בשנים 1939-1945" כתב יזי שלסקי על חשיבות הסיוע של הארכיבישוף סאפייה ליהודים בתקופת המלחמה: "המודל של הכמורה היה גם בהקשר זה (כלומר סיוע ליהודים) הארכיבישוף המטרופוליטני אדם סאפייה, שקרא שוב ושוב לפרנק להפסיק את הטרור נגד האוכלוסייה הפולנית והיהודית, וכאשר הערעורים לא הועילו, הוא הוביל באופן אישי את מבצע ההצלה. הוא סיפק ליהודים תעודות, פתח בפניהם את שערי המנזרים, והציב בפנימיות ובתי יתומים המנוהלים על ידי קהילות נזירות. ידו הימנית של הארכיבישוף בעבודתו זו היה הפעיל החברתי והמטיף ד"ר פרנסיסק מח'אי בכנסיית הפולחן המבורך בזוירז'ינק של קרקוב." (י. שלסקי "פולין נלחמת 1939-1945", ורשה 1986, ט' 3-4, עמ' 518).

ההיסטוריון ד"ר יאן ז'יאן התייחס למעשי ההצלה של הארכיבישוף סאפייה בספר "סביב פוגרום קיילצה, IPN" (ורשה 2006, עמ' 82), ובו הוא כותב שהארכיבישוף של קרקוב, איפשר לכמרים להטביל בחשאי יהודים ולהוציא להם תעודות לידה מזוייפות, וזאת בניגוד לאיסורים של הגרמנים.

מאיר בוסאק, בספרו "בין צללי העיר", מתעד גירסה שונה לגבי הפנייה להצלה וכך הוא כותב: "בבית הקברות היהודי שברחוב מיודובה, ליד מצבתו של הרב ר' יוסף נחמיה קורניצר, עמדה מצבה קטנה של בנו הקדוש ר' שמואל שמלקי קורניצר. כשיצאה גזירת הגרמנים לגרש את היהודים מקרקוב, פנו שני הדיינים - ר' שמואל קורניצר ור' שבת רפפורט - אל יו"ר 'הצלב האדום', הרוזן רוניקר, וביקשו את התערבותו למען ביטול הגזירה. על כתב הבקשה חתמו גם אחד מחברי היודנראט (המועצה היהודית) שמלקה מאיר ואהרן מרקוס - נכדו של הסופר, מראשוני הציונים, שעל שמו נקרא החותם. הדבר נודע לגרמנים. ארבעת החותמים

הפרקליטות היהודית בקראקא

בשנת 1937 היו בשטח מועצת עורכי הדין בקראקא 1291 עורכי דין וביניהם כ-500 (כ-40%) נוצרים. [...] החל משנת 1938 נסגרו הדלתות של הפרקליטות בפני היהודים הצעירים, כי לא הייתה כל תקווה שהם יתקבלו להתמחות בבית המשפט ... משרדים ממשלתיים ומפעלי תעשייה גדולים שבידי נוצרים חסומים היו בפני יהודים, ועל כן אין פלא שלא יותר מ-10% של משרדי עורכי דין יהודים נחשבו כמפרנסים בכבוד, ויתרם דחוקים היו מאד.

[...] לעורכי דין יהודיים היו לקוחות פולניים רבים, והם התייחסו אליהם באימון. גם האצולה הפולנית, ובניהם אפילו ראשי הממשלה הפולנית, היו לקוחות עורכי דין יהודים בקראקא. התנהגות השופטים כלפי עורכי הדין היהודים הייתה מצויינת, ובשבתם לדין לא השפיעה עליהם יהדותו של הפרקליט לעיוות הדין.

קראקא הייתה מקום מושב המוסדות הרשמיים של איגוד עורכי הדין בגליל שהשתרע מערבה על העיר ביאלה ומזרחה עד לעיר ירוסלאב. לפני מלחמת העולם השנייה היו כאן בערך 1,500 עורכי דין, מהם כ-60% יהודים. על פי חוק משנת 1867 הייתה קראקא מושב מועצת עורכי הדין בערכאה הראשונה והאחרונה, ומושב בית הדין המשמעותי. משנת 1932 הייתה בעיר הבירה ורשה מועצת עורכי הדין העליונה ובית המשפט העליון כערכאה שניה, לשם פסיקה בערעורים.

למרות שלעורכי הדין היהודיים היה בקראקא רוב מוחלט, הם לא ניצלו את יתרונם המספרי והשתדלו לא לכפות את רצונם על הפולנים. המועצה מנתה 19 חברים וביניהם 10 יהודים ו-9 פולנים, וכבוד גדול נחשב להיות חבר מועצה, ולא קל היה להיבחר כחבר.

בשנים שבין שתי מלחמות העולם היו היהודים הבאים חברי המועצה: ד"ר נתן אוברלנדר, חבר הקהילה היהודית מטעם המתבוללים, עורך כתב העת "קול עורכי הדין"; ד"ר אוברלנדר שלמה, תובע ראשי מטעם המועצה; ד"ר

אוסטרן אלכסנדר, השתתף בכתבי עת משפטיים, נהרג על ידי הנאצים; ד"ר גומפריד אדולף, סגן יו"ר המועצה, עזר בהקמת הבית האקדמאי ועסק בעבודה סוציאלית. מת ברוסיה בשנת 1944; ד"ר גלדוורט ליאון-מיכאל, אחד מעורכי "קול עורכי הדין" יו"ר התאחדות עורכי הדין היהודיים, יו"ר איגוד בעלי בתים יהודיים ונוצריים; ד"ר גלסנר ארתור, בונדאי, אחד מחברי הוועדה למתמחים במועצה, מחבר הספר הגדול "דוגמאות למשפט האזרחי"; ד"ר דרוהוצקי איזידור, תובע מטעם המועצה בפני בית המשפט המשמעותי; ד"ר הופמן זיגמונד, הקדיש את כל מרצו וידיעותיו להקמת המוסד לביטוח הדדי של אורחי הדין; ד"ר לנדאו רפאל; ד"ר לילינטל זיגמונד, שימש כבוחן בחינות לשופטים ועורכי דין; ד"ר לקס זיגמונד, סגן יו"ר המועצה; ד"ר פלדבלום שמעון, משפטן מעמיק, נואם מצויין, היה תובע מטעם המועצה בפני בית הדין המשמעותי; ד"ר פניכל זיגמונד, חבר הוועדה למתמחים ובוחן בבחינות לשופטים ולעורכי דין; ד"ר רוזנצווייג ארתור, היה מזכיר המועצה ובוחן בבחינות עורכי דין. בזמן הנאצים היה יו"ר היוזנראט בקראקא. נרצח בבלז'ץ ביוני 1942; ד"ר רינגלהיים תיאודור, חבר המפלגה הסוציאליסטית הפולנית, בוחן בבחינות לעורכי דין; ד"ר שולדנפריי מיכאל, משפטן מעמיק, בונדאי, סגן יו"ר המועצה, יו"ר הוועדה למתמחים, בוחן בבחינות לעורכי דין; ד"ר שטיינברג יוסף, בוחן בבחינות לשופטים.

על פי מאמרו של ד"ר זיגמונד פניכל בתוך "ספר קראקא"

אתר אינטרנט של אתר ההנצחה פלשוב

באתר האינטרנט <https://ca.muzeumkrakowa.pl/>, הפועל בפולנית ובאנגלית, אפשר לאתר פרטים על האסירים שפרטיהם כבר נאספו, וכן מידע על צוות המחנה, תמונות, סרטים, ביוגרפיות וממצאים ארכיאולוגיים שנמצאו במהלך החפירות שנערכו ב-4 השנים האחרונות באתר.

החל מה-1.1.2021 הקמת אתר ההנצחה וכל הפעילות הקשורה בו, מבחינה כלכלית ומבחינה מהותית, הועברה למוסד תרבות ממשלתי מקומי של העיר קרקוב. האתר אמור להפתח לקהל בשנת 2023.

צוות מיוחד אוסף ומתעד את שמות האסירים ששהו במחנה. עד כה תועדו שמותיהם ופרטיהם של כ-6,000 יהודים, והצוות מבקש את עזרתכם בהרחבת והשלמת התיעוד.

מי שמשפחתו או קרוביו ומכריו היו במחנה בתקופה כלשהיא, ויודע על כך פרטים, מתבקש לכתוב למערכת ולמסור, בלועזית בלבד, את מירב הפרטים הידועים על האסיר, ובהם:

שם משפחה, שם פרטי, שמות נוכחיים (משפחה/פרטי - אם השתנה), זכר/נקבה, תאריך לידה, מקום לידה, שמות הורים, מקצוע, כתובת, תאריך הגעה למחנה, תאריך עזיבת המחנה, תפקיד/עבודה במחנה, האם הגיע לבד או עם משפחתו, תאריך רצח/מוות, ארועים טראומטיים, מקור המידע, האם יש תמונה? הערות.

גבירטיג, אגדה על משורר נגר

ספרו של נתן גרוס, "אגדה על משורר נגר - מרדכי גבירטיג", שראה אור בשנת 2009 כולל מידע רב ערך, כולל פרטים ביוגרפים שלו ומשפחתו וכן על יצירתו.

כבר בעמודים הראשונים של הספר שואף נתן להרחיב את הידוע לנו על הוריו ומשפחתו של המשורר, וכך הוא כותב: "האנציקלופדיות מזכירות כי אביו של מרדכי היה סוחר עני, רוכל או בעל דוכן. במה סחר, מה היה שמו, מה היה שם אמו, מתי מתו הוריו - על כך לא מצאתי מידע בשום מקום. כאשר סיפרתי לאחד הסופרים שבכוונתי להגיע אל פרטי המשפחה האלה, שמעתי שאלה: "כלום זה חשוב?" ואני סבור שכן חשוב ולו משום כך שמרדכי שמר בלבו במשך כל שנות חייו את זכר הוריו.

ומה יקרים היו הוריו לו, יעיד לפחות השיר: "היי שלום קרקוב" שנכתב ממש לפני הגירוש ללגבינקי. זה כמעט קרקוב. לב המשורר לוחש לו שהוא נפרד מקברי הוריו לעולמים ולא ינוח בקרבתם.

נרגש עד עמקי הלב בשיר הזה, החלטתי לחפש את קברי הוריו של מרדכי ברטיג (זה היה שם המשפחה האמיתי שלו ושל הוריו). ברם, כיצד לחפש, כאשר אני יודע את שמותיהם הפרטיים?

הסופר הפולני יזי קושינסקי (קרשיצקי), קרקובאי, מחברם של ספרים אחדים, פתח בעקבות בקשתי בחקירה בעניין משפחת גבירטיג-ברטיג. הוא הלך לבית הקברות ברחוב מיודובה, בדק את רשימות הקבורה מהמאה ה-19 וראשית המאה ה-20. במשרד רישום האזרחות ערך חיפוש בספרי הלידות והפטירות. בארכיון העיר קרקוב שברחוב שייננה סקר את תעודות רישומי האוכלוסיה הכלליים מהשנים 1890-1910 ו-1920 וחיפש את כל הרשומים בשם גבירטיג וברטיג. הוא גם דיווח לי באופן שוטף על החיפושים האלה.

בספר הקבורה של בית הקברות ברחוב מיודובה, הכולל את "מען הקבורה" (היחיד ששרד אחר המלחמה), מצא קושינסקי (קרשיצקי) את בני משפחת ברטיג: יוסף, צירל, מלכה, שיפרה, יצחק, פייגה, יהושע. "מענים" אחדים הושחתו על ידי הגרמנים שערכו שם לעצמם מטווה. מי מבני ברטיג הנ"ל היו הוריו של מרדכי? ידידי הגוי לא ידע כמובן לפתור חידה זו. בעיני היא הייתה פשוטה. מנהג מקובל אצל יהודים הוא לקרוא לילדים בשם האבות הזקנים שנפטרו. מדוע היה הדבר צריך להיות שונה במשפחת ברטיג?

שמה של הבת הבכורה של מרדכי היה שיפרה, שיפקה - כך קראו לה בבית, אם כי בתעודת הלידה נרשמה כשרלוטה. עוד נשוב לעניין זה. למרדכי לא היה בן, אך לאחיו ליאון-לייב - היו שני בנים ובת. הצעיר בילדיו של ליאון היה יצחק. הנה, החידה נפתרה. יצחק ושיפרה היו הוריו של מרדכי וזהו המפתח לאירועים אחרים בחייו ובמיוחד לקביעת תאריך נישואיו.

בחיפוש אחר שמות הוריו של גבירטיג, שבשום מקום בספרות לא נרשמו (תאריך הולדתו לא נשתמרה בארכיון העירוני), נעזרתי באופן אינטואיטיבי במנהג היהודי לקריאת שמות הילודים בשם האבות הזקנים שנפטרו והבנתי שמרדכי קרא לבתו הבכורה שיפרה, בשם אמו. במערכון קברט קלאסי מפתח גבירטיג את גלגוליו של מנהג זה שבישראל כידוע בדרך כלל אינו מקובל עוד

**מרדכי גבירטיג (שני משמאל בשורה העליונה)
עם בני משפחה ומכרים, קרקוב 1924.
אוסף בית התפוצות**

(אולי משום שהאבות הזקנים הם הצעירים וחיים עדיין בשעה שנכדיהם יוצאים לאוויר העולם).

הארכיונאים הקרקובאים השתדלו ככל שיכלו לעזור לקושינסקי (קרשיצקי) בחיפוש עקבות משפחת ברטיג, וכך, בספר הפטירות משנת 1909, מספר 445, מצאו את תעודת מותו של יצחק ברטיג - מת ב-1/12/1909 בגיל 76 מדלקת ריאות.

את מותו של יצחק ברטיג, שגר ברחוב קופה 7 (רובע קזיימיז') אישר הדוקטור ברנציינסקי (עוד נפגוש אותו במקרה מוות אחר במשפחת ברטיג). זה מבהיר מדוע ליאון (אחיו הגדול ב-5 שנים של מרדכי) לא קרא לבנו בכורו בשם סבו. כאשר הבן הבכור הנריק (חיים) יצא לאור העולם (1903) הסב יצחק חי עדיין ורק איגנצי (יליד 1916) יכול היה להיקרא בשמו.

אחרי קביעת תאריך מותו של גבירטיג האב, גילה יזי קושינסקי (קרשיצקי) בארכיון הקרקובאי את תעודת לידתו משנת 1934. הריני מביא זאת כפרט מסקרן: "בשנת 1834, ביום ה-20 במאי, בשעה 11 וחצי לפני הצהריים (עמ' 2 של פרק א' בתרגום) וייצ' קציינסקי, פקיד המשרד למעמד אזרחי בעיר החופשית קרקוב, הקבוע לבני הברית הישנה בקהילה השנייה התייצב בן הברית הישנה לייבל ברטיג (לא הבנתי) רוכל בדברי חלב, בן 39, המתגורר בקהילה העשירית של העיר קרקוב במספר 104 והציג בפנינו ילוד ממין זכר, שילדה בביתו ביום ה-14 בחודש ובשנה השוטפת, בשעה 6 אחר הצהריים, בהצהירו שהוא הנולד לו ולרייזל לבית ליבסקינד רעייתו בת ה-22, ואשר לילוד זה הוא קורא בשם יצחק (Izaak). לאחר מסירת ההצהרה הנ"ל בנוכחות בני הברית הישנה, משה בלפר זהטור ושאוול ריגל, רוכל, עדים בוגרים, המתגוררים בעיר היהודית. תעודה זו שנקראה על ידינו ועל ידי האם והעדים, נחתמה. (חתימה) וייצ' קושינסקי.

למען הבהירות בהמשך הסיפור והחיפושים נתבונן במשפחת גבירטיג באמצעות תעודה מהארכיון הקרקובאי, על פי מרשם האוכלוסיה משנת 1921: 'ברטיג מרכוס (בשום מקום לא מרדכי!) סוחר, נשוי, בן דת משה, נולד בשנת 1877 בקרקוב.

(המשך בעמוד הבא)

גבריטיג. אגדה על משורר נגר

אונדזער שטעטל ברענט

ס'ברענט! בירערלעך, ס'ברענט!
אוי, אונדזער אָרעם שטעטל נעכט
ביזע ווייזט מיט ירוזון
ריסן, ברענט און צעבלאזן
שטאָקער נאָך די פלאַמען,
אַלץ אַרום שוין ברענט.

און איר שטייט און קוקט אזוי זיך –
מיט פאַרלינגטע הענט
און איר שטייט און קוקט אזוי זיך
אונדזער שטעטל ברענט...

ס'ברענט! בירערלעך, ס'ברענט!
אוי, אונדזער אָרעם שטעטל נעכט
ביזע ווייזט מיט ירוזון
ריסן, ברענט און צעבלאזן
שטאָקער נאָך די פלאַמען,
אַלץ אַרום שוין ברענט.

און איר שטייט און קוקט אזוי זיך –
מיט פאַרלינגטע הענט
און איר שטייט און קוקט אזוי זיך
אונדזער שטעטל ברענט...

”אונדזער שטעטל ברענט” מילים ותווים

גרם המקרה לכך שבעיית השמות במלכות גליציה ולודומירה, כולל הנסיכות הקרקובאית הגדולה, נפתרה מאלה בוורשה.

אתמול קניתי ספר חדש: **”מחוזות הרישום היהודי והקהילות היהודיות בגליציה בתקופה האוטונומית”**, שראה אור בקרקוב בשנת 1995, בו כתוב: **”הצווים מ-28/8/1787 ומ-21/2/1805 הטילו על היהודים את החובה להיקרא בשמות גרמניים ונאסר עליהם לשנותם במשך כל החיים. רשימת השמות המומלצים לגברים ונשים פורסמה בצו החצר הקיסרית מה-12/11/1787. הנסיונות לבטל הוראה זו, שלמעשה לא נשמרה בקפדנות ואשר יזמה קהילת לבוב, נדחו ב-17/2/1890. בעקבות הדבר הוציאה הנציבות צו מה-25 בפברואר 1890 לקרוא לילודים בשמות בלשון המדינה ולא בז'רגון או בצורות לשון שבשימוש כללי (עמ' 37-38). הלשונות השכיחות אז בארץ היו: גרמנית, פולנית, אוקראינית. סבורני, שהדבר מסביר לחלוטין את העניין לשביעות רצונך, אדוני.”**

כאשר עניין זה הובהר באמת לחלוטין הודות לתיעוד המשעמם, נותרה לי עוד חידה לפתרון: מתי נפטרה שיפּרה ברטיג, אמו של מרדכי? כמשוער בשנת 1908, אבל ספר הרישום של שנתון זה לא נשתמר בארכיון. אולם יתכן גם שהיא נפטרה שנים רבות קודם לכן. מכל מקום, בתו הבכורה של מרדכי – שרלוטה-שיפּרה, שקיבלה את שמה של סבתה, נולדה בשנת 1910.

איני מכיר תעודות המתארות את הוריו של מרדכי: מה היו מעשיהם? במה עסקו? כיצד חיו? הביוגרפים השונים מעתיקים איש מרעהו מבלי להזכיר מקורות ופרטים על אביו של מרדכי שהיה סוחר, בעל דוכן, רוכל (כל אחד ממקצועות אלה נושא אופי אחר). אבל אין הם כותבים אם היה בעליו של מרכול, חנות, דוכן, בית מסחר. סבו של מרדכי, כפי שנובע מתעודות הלידה של בנו משנת 1834, רוכל במוצרי חלב, מוזכר בשנת 1839 בתעודת הלידה של בנו הבא בתור, ישראל, כסוחר בגרוטאות.

בהעדר מקורות מהימנים אחרים מוטב לחפש פרטים ביורגריים של גבריטיג כאמור, ביצירותיו הוא. מתקבל על הדעת, שיצירות הכתובות בגוף ראשון, מוסרות את האמת על רגשותיו וחיים של מחברן.”

מתגורר ברחוב ברק יוסלביץ' 5 בקביעות, אזרחות פולנית, לאומית יהודית. האשה בלומה נולדה בשנת 1878 בוורקה העתיקה (Warka Stara) (נולדה בשנת 1910) בקרקוב, אווה (1911), ליאונורה (1917), אחיו הבכור של מרדכי ליאון ברטיג. גבריטיג נולד ב-1873 בקרקוב, אזרחות פולנית, לשון מולדת פולנית, דת משה, לאומיות פולנית, מתגורר ברחוב ברק יוסלביץ' 4, האשה הלנה, הילדים: אווה (1902) הנריק (1903), איגנצי (1918).

הרישום סדרה של שאלות. מרכוס ברטיג – בשום מקום בטקסטים פולניים ובוודאי לא ברשמיים, אינו מופיע בשם מרדכי. שמו הרשמי מרכוס. ומתי החליף לשם 'גבריטיג'?

שוכנת בלעז Geburtig (מהמילה - Gebur - לידה). כל השמות הפרטיים של בני המשפחה, מלבד בלומה אשתו, מופיעים בהגייה המקובלת במסורת הגרמנית. שפּרה רשומה כשרלוטה, בתיה כאווה ולולה כליאונורה – כולן נולדו בעת השלטון האוסטרי. האמנם מעיד הדבר על חוג תרבותי מסויים עליו ביקש להימנות לאחר שהשתחרר ממסורת הגטו? ואולי אלה הן השפעות תנועת ההשכלה? ואולי פשוט, הפקיד במשרד הרישום שכנע את אביה של שיפּרה, שמן הראוי לקרוא לה בשם המקובל בקיסרות והגיש לו לבחירה ספר שמות מוכן, בו בוודאי לא הופיעה שרה (אף לא מרדכי) ורמז לו על שרלוטה.

גבריטיג עצמו, בשיר הסאטירי **”איני רוצה חתן כזה”** (כיוויל נישט אזא חתן) צוחק על תובענותה של בת יהודיה שלא מתאים לה השם בנימין, יענקל, שלמה זושא (נוסף לכך הוא דובר רק יידיש – פוי, איזו בושה!) ורק ולאדק מוצא חן בעיניה. אבל גם כאן פוגעת בה המסורת היהודית, כיוון שלאמו של ולאדק קוראים שרה, בדיוק כמו לאמא שלה וזה אין המסורת מתירה. **”שידוך”** זה לא יתממש! כך או אחרת, מנצחת אצל גבריטיג המסורת היהודית ושרלוטה היא בכל שנות חייה שיפּרה. אמונה תפלה יהודית מוצאת סימן רע לזוג צעיר אם שם של מישהו מהמאורסים זהה לשמו של החותן או החותנת.

עוד בראשית עיסוקי בנושא גבריטיג העלתי רעיון, אגב לא מקורי בכלל, מתעורר מאליו, כי השמות המיוחדים שמרדכי רשם בתעודות הלידה של בנותיו כמו שרלוטה או ליאונורה, אף על פי שכרגיל קרא להן שיפּרה ולולה, נכפו עליו מכוח איזו רשימה רשמית במשרד הרישום, איזו תקנה.

מרב מחסור הייתי מסתפק בהשערה זו אבל לא חדלתי מלחפש אחר ביסוסה ואף פניתי אל היסטוריונים אחדים בשאלה כיצד זה התנהל בגליציה העניין עם השמות האלה. בין השאר פניתי אל הפרופ' יזי טומשבסקי אך זה הצטער שלא מצא תשובה לשאלתי והפנה אותי אל אי אלו עבודות מחקר הסטורי, בהן אולי אולי... והנה, כעבור שבועיים, ממש לפני סגירת תיק גבריטיג, קיבלתי מטומשבסקי מכתב כלהלן:

”פרשתי רשת על פני הארץ, איבדתי תקווה, ובינתיים

ספרים, רבותי, ספרים - "ושרף לחוטרא"

"את תפקידי כשחקן בדמותו של 'יותר פולני מפולני' עברתי בהצלחה רבה. אפילו יותר טוב מרוב השחקנים האחרים. איך מודדים הצלחה של שחקן? לפי כמות מחיאות הכפיים שהוא מקבל. ואילו אני קיבלתי לכפיי לחם כפרי שלם, חמאה, גבינה ופירות. שחקנים משתדלים להקנות לצופה הרגשה שזה קורה באמת, שזה קורה בחיים. ואני שיחקתי בחיים ... אני שיחקתי על במה שלא רואים את התחלתה ולא את סופה. רק טור אין סופי של פליטים מסכנים הבורחים לפני הצבא הגרמני פליטים עייפים, רעבים ומבוהלים."

כך מתחיל אחד מפרקי תאור קורות חיי יואל וולף במהלך השואה והשנים שבעקבותיה. יואל וולף הוא אחד מהניצולים הבודדים של המחנת היהודית בקרקוב, פולין. תיאוריו המדויקים ומלאי הפרטים סוחפים את הקורא לתיאור הפעילות המופלאה שלו ושל אנשים נוספים שהחליטו להלחם בכוחותיהם הדלים נגד הנאצים ולשרוד למרות פעילות מכונת המוות המשומנת שהפעילו הגרמנים. יואל וולף פעל בנחישות, עם יושר פנימי עמוק, תחושת צדק ומאמצים להלחם על כל יהודי ולהצילו מהתופת.

לאחר שניצל מהמלחמה המשיך לעבוד בארגון הבריחה ועלה באניות מעפילים לארץ ישראל. כאן הקים ביחד עם רעייתו קרוסה יוכבד וולף לבית הירשפרונג משפחה ברוח אותם ערכים שגיבש בנערותו. משפחתו - ילדיו, נכדיו וניניו - הם ההוכחה לנצחונו של העם היהודי במאבק ההשרדות שכפה עלינו האויב הנאצי בשנים האפלות של המאה שעברה.

פתיתים,

אני מודה לכם על הוצאת הספר המנציח את מחנה המוות בלז'ץ, בו נרצחה גם סבתי, אנה הופרט לבית גולדברג, שהייתה 'ר' נשות העיר ודוביצה. מידע זה נמסר לי על ידי בן דודי יז'י קלוגר, שהיה ידידו האישי של האפיפיור. על פי עדותו של יז'י קלוגר המנוח, האפיפיור לדבריו עשה מאמצים להציל את הסבתא מהמשלוח בבלז'ץ אך נכשל.

אהיה אסיר תודה אם דברי שלי יונצחו בתעוד על המחנה.

עו"ד ד"ר אורי הופרט

§§§

המעוניינים לקבל את הספר "בלז'ץ. מחנה השמדה נאצי. עדויות", שראה אור לאחרונה על ידי ארגון יוצאי קרקוב, §§§ מתבקשים להעביר תרומה, כנדבת ליבם, לארגון, ולעדכן אותנו בכתובת למשלוח הספר.

§§§

בני משפחתו של החזן יעקב ישראל גולדנברג הי"ד מבקשים את עזרתכם בקבלת מידע נוסף עליו ועל בני ביתו. ידוע כי משנת תרפ"ז, 1927 שמש גולדנברג כחזן של בית הכנסת ה"ישן" וכן הדריך קהל לומדים בדף גמרא. האם מישוה יודע על בני משפחתו וגורלם?

נפתלי גולדנברג
naftali.gol@gmail.com

§§§

קיבלנו מספר עותקים של הספר Żydowsky Adwokaci על עורכי הדין היהודיים בקרקוב לפני המלחמה. הספר נכתב על ידי ברטוש הקסל, לאחר מחקר ארוך ומקיף, וכולל ביוגרפיות קצרות של כ-450 עורכי דין. המעוניינים לקבל את הספר מתבקשים להעביר תרומה, כנדבת ליבם, לארגון כולל כתובת למשלוח הספר.

§§§

התמונה של זישה רייטברד שהתפרסם בגליון ינואר 2021 צולמה על ידי זאב אלכסנדרוביץ.

משתתפים בצער המשפחה על פטירתה של חברתנו

רחל רנה שקלניביץ ז"ל

לבית שפילמן, ילידת קרקוב

בת מאה במותה

אבלים ומשתתפים בצער המשפחה על פטירתו של

הנגיד החסיד רבי יעקב יצחק רובינשטיין ז"ל

חתנו של רבי משה זאב שיינפלד ז"ל מקרקוב
שהיה נכדם של ה'אמרי אמת' ושל הרב חנוך צבי הכהן
לויין רבה של בענדין

